

BAYRAM HAN'IN TÜRKÇE DİVANI

Münever Tekcan (2007), *Bayram Han'ın Türkçe Divanı*. İstanbul: Beşir Kitabevi, 425 s., ISBN: 978-975-8406-85-2

Osman Fikri SERTKAYA*

Gazi Türkiyat, Güz 2021/29: 261-268, DOI: 10.34189/gtd.29.013

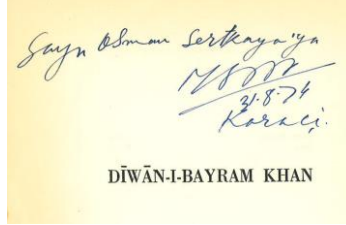
Merhume Adile Ayda, *Hisar* dergisindeki bir yazısında “kitap tanıtması kitabın çıktığı yıl yapılır” demişti. Burada esas olan, kitabın yayımlandığının okuyucuya ve müesseselere duyurulması ve eserin tanıtılmasıdır. Bu arada tanıtmayı yapan, düzeltmeleri ve yeni teklifleri de ifade ederdi.

Ben bu usulü Giessen Üniversitesi'nde çalışırken gördüm. ZDMG dergisini yöneten Prof. Ewald Wagner'e her hafta yeni çıkan 10-15 kitap gelirdi. Wagner de kitapları ilgisine gönderir ve iki ay zarfında eserin tanıtmasını-tahlilini-tenkidini yapmasını isterdi. Gelen cevap redaksiyondan geçerek yayımlanır, böylece okuyucu yeni yayınları tanır ve kendisi için gerekiyorsa kitabı ısmarlardı.

Bizde böyle bir usul yoktur. Siz kitabı görür, alırsınız. Gerekirse de tanıtmasını yaparsınız. Bizde yapılan kitap tanıtmaları birkaç grupta toplanabilir. Birinci grupta hocasının yeni yayımlanan kitabı için methiye olarak yazılan tanıtmaları görürüz. İkinci olarak yazarın aleyhine olsun diye eser hakkında yazılan yazıları görürüz. Çok az yazıda objektif yazılarak eserin gerçek değerlendirmesi yapılır. Varsa, düzeltmeler veya ilaveler de yapılır.

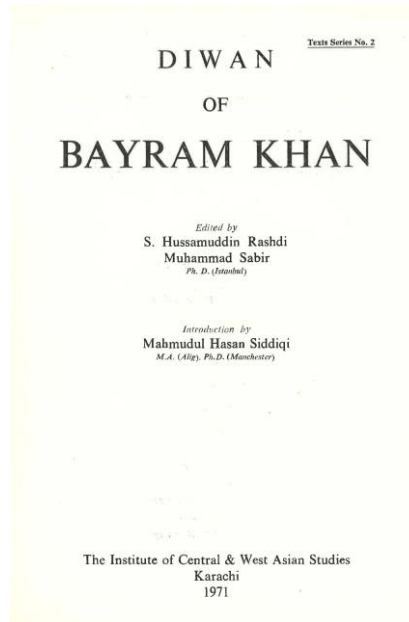
Benim burada yapacağım tanıtma-tahlil ve tenkit de gecikmiş bir yazıdır. Çünkü kitap yayımlanalı epeyi olmuş. Görmedim ve duymadım. Yıllar sonra da emekli oldum. Emeklilikten epeyi sonra nostaljik olarak Sahaflar Çarşısını gezerken *Bayram Han'ın Türkçe Divanı* adlı yayını gördüm. Beni ilgilendiren bir yayındı. Okumak üzere satın aldım. Çünkü bölümümüzde hocam Ali Nihad Tarlan'ın yönetiminde doktora yapan Muhammed Sabir bu eseri **Diwan of Bayram Khan** başlığı ile 1971 yılında Karachi'de yayımlamıştı. Ben de Sabir'in Arap harfleri ile Karachi'de yayımlanan metnin Muharrem Ergin Hocam'a verilen hediye nüshasını öğrencim Nazmiye Başkırkan'a lisans tezi olarak vermiş ve Anabilim Dalı Başkanı Hocam Muharrem Ergin adına bu tezi yönetmiştim. (Nazmiye Başkırkan, *Bayram Han Divanı (Transkripsiyon ve İndeks)*, İstanbul, 1973, 112 s.) Daha sonra Sabir, **Diwan of Bayram Khan** adlı kitabını 31 Ağustos 1974'te imzalayarak bana da gönderme lütfunda bulunmuştur.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul / TÜRKİYE. sertkayaof46@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4637-7308,
Gönderim tarihi: 12.12.2021 / Kabul tarihi: 29.12.2021

Ben Münevver Tekcan'ın yayınına dikkatli bir şekilde inceledim. Eser şu bölümlerden oluşmaktadır: Ön Söz (s. 9-10), Kısaltmalar (s. 11), Giriş: Bayram Han'ın yaşadığı dönem (s. 13-23), (Bayram Han'ın) edebî kişiliği (s. 24-26), Divanının nüshaları: (A nüshası) British Museum Or. 9337, (B nüshası) British Museum Or. 7510. Yazım ve dil özellikleri (s. 33-60), (Transkripsiyonlu) Metin ve çeviri (s. 61-155), Sözlük ve tanımlı dizin (s. 157-347), Kaynakça (s. 349-352). A yazmasının tıpkıbasımı (s. 357-387) B yazmasının tıpkıbasımı (s. 390-425).

Muhammed Sâbir'e göre Bayram Han'ın Türkçe şiirleri 1 kasîde, 50 gazel, 14 rubâi ve 9 müfred olmak üzere 388 beyitten oluşan 74 parça şiirdir. Münevver Tekcan ise (s. 60'ta) Bayram Han'ın şiirlerinin 385 beyitten oluştuğunu söylemektedir Sabir ile Tekcan neşri karşılaştı-rıldığı zaman Tekcan yayımında 4., 7. ve 47. gazellerde birer beytin eksik olduğu görülür. Bu beyitler şunlardır:

s. 70-71'deki 4. gazelin 4. ve 5. beyitleri arasına.

Nâkıñğa reng mihre-i hõrşîd érür eli

Ol reng bolğay aţlas eflāk bolsa çul.

s. 76-77'deki 7. gazelin 4. ve 5. beyitleri arasına.

Yok saña hoşluķ tiriqlik dīnni dil-hoşluķ maña

Tapşuray émdi hazīn cānumni cānānum saña.

s. 138-139'daki 47. gazelin 4. ve 5. beyitleri arasına.

Geh lebiñ rūh-ı ilāhīdin her nefes

İstimā' étsem kemāl-i ber-kemāl.

Bu eksikliklerin nâşirlerin kullandığı nüshalar ile ilgili olduğu kanısındayım.

Buna karşılık Muhammed Sâbir yayımında olmayan beyitler de var. 11/7, 12/1-2, !2/3-4, 14/2-3, 16/4-4, 18/3-4, 27/8, 27/9, 32/4-5, 32/5, 33/1-2, 49/6, 49/7 olmak üzere 14 beyit, 51. gazelin 9 beyti, 61 rubaiden 2 beyit, 3 müfred'den üç beyit olmak üzere 28 beyit Muhammed Sâbir yayımında yok.

Metnin transkripsiyonunda ve çevirisinde Münevver Tekcan'dan ayrıldığım birçok nokta vardır. Bazılarını burada vererek düzeltmeler yapmak istiyorum.

1. 14 beyitlik V. gazelin 13. beytinin ilk mısraı

bérme tab'-ı luţfiğa [Bayram] melālī bolmasun

şeklinde tamir edilmiş olarak okunmuş. Mısra

Bayramā tab'-ı laţfiğa melālī bolmasun

şeklinde okunmalı idi. Şâirin "Ey Bayram" karşılığındaki mahlası olan **Bayramā** kelimesi **bérme** şeklinde, **laţfiğa** kelimesi de **luţfiğa** okunduğu için vezindeki iki eksik hece de **[Bayram]** şeklinde tamir edilme yoluna gidilmiş. Eğer M. Sâbir yayımına bakılsa idi, mısra doğru olarak okunabilir, yanlış tamir de yapılmazdı. (**Bayramā** mahlâsı için bk. XVII/8, XX/7, XXIX/ 5, XXXVII/ 5, XXXIX/8).

2. VI. gazelin 4. beyti

Yılan gibi çakıp it dék hamle kılarıdın

Raķīb-i dīvşıfatdın girān durur köñlüm

şeklinde okunup "yılan gibi sokup it gibi hamle kıldığı için gönlüm, sevgilinin yanından ayrılmayan şeytan sıfatlı rakipten dolayı eziyet çekmektedir" şeklinde anlaşılmış. Yanlış okunan dört kelime gibi > **kibi**, hamle > **hemişe**, kılarıdın > **tişleridin**, girān > **gezān** şeklinde düzeltildiği zaman beyit

Yılan kibi çakıp it dék hemîşe tişleridin

Rakîb-i dîv-şifadın gezân durur könlüm

şeklinde doğru hâline kavuşacak ve **çak-**, **tişle-** ve **gezân** kelimelerinin birbiri ile olan ilgisi dolayısı ile “Gönlüm, dev gibi rakibin yılan gibi sokup, it gibi devamlı dişlemesinden yaralıdır” şeklini alacaktır.

3. X. gazelin 4. beyti

Sançıban per cilve bir raşınğa meydân sarı kim

Sén kélür-sén dép közüm dört oldı meydân başıda

okunan beyit “Başına tüy saplayarak atını meydana doğru sür, sen geleceksin diye meydan başında gözüm dört oldu” şeklinde anlaşılmalı.

Per okunarak çeviride “tüy”, sözlükte ise “kanat” şeklinde anlamlandırılan kelime **pür** “dolu” şeklinde düzeltilip ibare **pür cilve** “cilve dolu” şeklinde anlaşıldığı zaman beytin doğru okunması sağlanmış ve anlamı da “Bir atına sançıp (mahmuzlayıp) meydana doğru cilve dolu (olarak) sen geliyorsun diye meydan başında gözüm dört oldu” şeklini alacaktır.

4. X. gazelin 6. beyti

Kem émes bir dem hayâl-ı şî'r Bayram başıda

Körgeli şî'rini ol şahsühendân başıda

okunmuş ve “Söz şâhının başında şiirini gördüğümden beri, Bayram, başında şiir hayali eksik değildir” şeklinde anlaşılmalı. Eğer izafet tamlamalarını **hayâl-ı şî'r-i Bayram** ve **şâh-ı sühendân** şeklinde düzeltirsek, vezni kurtarmış olacağız. Beyit de

Kem émes bir dem hayâl-ı şî'r-i Bayram başıda

Körgeli şî'rini ol şâh-ı sühendân başıda

hâlini alacak. Ayrıca anlam da “O sözün şâhının başında senin şiirini gördüğü zaman, Bayram’ın şiirinin hayali bir dem başından eksik olmaz” şeklinde doğru olarak anlaşılacaktır.

5. XVI. gazelin ilk beyti

Yok turur 'âlem ara 'ışk ehli dék bed-nâm él

Kâm tapmay dost-dın halk içre düşmen-kâm él

okunarak “İnsanlar arasında âşıklar gibi kınanan kimse olmadığı gibi, âlemde de düşmandan başka muradına eren yoktur” şeklinde anlaşılmalı. **Dost-dın** okunan

kelimeyi metinde geçtiği **dost-bîn** şeklinde düzeltirsek, beytin anlamı **dost-bîn** “dost görünen(ler) **düşmen-kām** “düşmanın muradınca hareket eden(ler) zıtlığı ile “Âlem içerisinde aşk ehli gibi adı kötüye çıkan (kötü şöhretli) insan(lar) yoktur. İnsan(lar) içerisinde dost görünen ancak düşmanın isteğince hareket eden(ler) muradına ermez” şeklinde anlamak imkânı doğar.

6. XIX. gazelin 7. beyti

Barıp nigârıñ ü yüz sūz ile tapıp / yanıp Bayram

Firāk hurkatıdın otka yakılıp bara-sén

okunmuş ve “Ey Bayram, yüzlerce yanıp yakılma ile sevgilin gitti, şimdi ayrılık hararetinden ateşlere yanmaktasın” şeklinde anlamlandırılmış.

Farsça **sūz** okunup Sözlük”te “yanma, ateş, sıcaklık” şeklinde anlamlandırılan kelimeyi Türkçe **söz** şeklinde okursak, birinci mısra anlam bakımından **yüz söz** şeklinde düzelecektir. Beyti “Bayram! sevgilin yüz(lerce) söz ile (= söyleyerek) dönüp gitti. Ayrılık yanığında, ateşe yakılarak gideceksin” şeklinde anlayabiliriz.

(Kırş. XXXV/3: *her dem saña yüz söz mén-i mahrūmdın aytıp*

XXIII/5b: *yüz tıl bile çü kāyil-i rûh-i fidāk men.*

7. XXXV. gazelin 3. beyti

Her dem saña yüz söz mén-i mahrūmdın aytıp

Her sözde anıñ yüz garazı bar inanma

oğunup “Her an sana bu mahrem hakkında yüz söz söylendi. Her sözde onların bir maksadı var, inanma” şeklinde anlamlandırılmış.

Ben, **aytıp** okunan kelimeyi **étip** şeklinde düzelterek cümlenin fiilini **yüz söz ayt-** yerine **yüz söz ét-** olarak anlamak istiyorum. Çevirideki “bir maksadı” ibaresini de metne dayanarak “yüz maksadı, yüz garazı” olarak düzeltiyorum. Metinde kastedilen, yüz sözün her birisinin içerisinde de yüz garaz olduğudur. Buna göre çeviriyi “Sana her zaman ben mahrumdan yüz söz ederler. Onun (rakibin) her (bir) söz(ün)de yüz garazı var. İnanma” şeklinde düzeltmek gerekiyor.

8. XXXI. gazelin 4. beyti

Mén ol gül ‘ışkıdın kanlar yutup zārımı fāş étmen

Sén ey köz dembedem işşā için hunbārlıq kılma

okunmuş ve ilk mısraı “Ben o güle benzeyen sevgilinin aşkından kanlar yutarım da derdimi açığa vuramam” şeklinde çevrilmiş. Yani mısradaki *zārımını* okunan ve anlamı “feryadımı, figanımı” olan kelime, çeviride “derd” şeklinde karşılanmış. Sözlük ve Tanıklı Dizin’de de *zārımını* okuyuşu görülüyor.(s. 344). Bu kelimeyi *rāzımını* “sırrımı” şeklinde düzelttiğimiz zaman beyti “Ben o gül(ün) (= sevgilinin) aşkından kanlar yutarım (ancak sırrımı âşikâr etmem. Ey göz! Sen (de) (sırrımı) açıklamak için daima kanlı göz yaşları dökme” şeklinde anlamak imkânı doğuyor.

9. XXXVIII. gazelin 3. beyti

*Dēdiñ öyrülme başımğa kim revān **katlıñğa***

Sēn revān bol mēn bolay serv-i revāniñ şadqası

okunmuş. İlk mısranın vezni bozuk. Çünkü sondan ikinci kelime olan *mēn* kelimesi atlanmış. Son kelime de *katlıña* yerine *katlıñğa* şeklinde yanlış transkribe edilmiş. Çeviri de şöyle yapılmış: “Çabuk katledeyim diye başımda dolanıp durma, dedin; sen yürü, ben de yürüyen boyunun sadakası olayım”.

Beyti

*Dēdiñ ”öyrülme başımğa” kim revān **mēn katlıñ ğa***

Sēn revān bol. mēn bolay serv-i revāniñ şadqası.

okursak “Başımda dolanma! (Ben senin) katline yürüyorum” dedin. Sen yürü! Ben (de) yürüyen servinin sadakası olayım” şeklinde anlamak imkânı doğuyor.

10. XLII. gazelin 4. beyti

Körsetmedi rüsüm [bile] miñnet-i fütāde

*Kim cevr ü zülm birle **giriñtār** kılmadıñ*

Okunmuş, ancak Bu beyit A yazmasınının 37b/14. satırı ile B yazmasınının 36b/8. satırında

Körsetmedi rüsum-ı miñnet-i fütāde

*Kim cevr ü zülm birle **pür-üftād** kılmadıñ*

şeklinde geçiyor. Münevver Tekcan bu beytin B nüshasında olmadığını söylüyor, ancak benim burada anlayamadığım bir husus var. A ve B yazmalarında beytin ikinci mısraı *Kim cevr ü zülm birle **pür-üftād** kılmadıñ* şeklinde geçerken Münevver Tekcan’ın eserinde bu mısra nasıl olur da *Kim cevr ü zülm birle **giriñtār** kılmadıñ* şeklinde geçebiliyor?

Yazmalarda geçmeyen **gıriftâr** okuyuşu Münevver Tekcan'ın eserine nereden girdi? Çünkü hiçbir göz, **pür-üftâd** kelimesini **gıriftâr** okuyamaz. Ayrıca şiirin kafiye sistemi **âzâd / tād, berbâd / pür-üftâd / isnâd / âbâd / bidâd / feryâd** şeklinde, yani **gıriftâr** okuyuşu kafiye sistemini de bozuyor. Bu manzumelerin neden bu şekilde okunduğu anlaşılamiyor.

Muhammed Sabir'in neşrinde bu mısra C ve D nüshalarına dayanılarak **Körsetmedi rüsum-ı mihnet-i fütûde-i** şeklinde verilmiş, yani Münevver Tekcan'ın yaptığı **[bile]** şeklindeki tamir, gereksizdir.

11. XLIV. gazelin

Bayram ki ğayr bezm-i vişâluda şâd émes

Hergiz vişâl bezmide érmez melûl dur

şeklinde okunan 5. beyti "Başkalarının meclisinde mutlu olamayan Bayram, asla onun meclisine ulaşamamıştır, bu yüzden hüznüldür" olarak çevrilmiş.

İlk mısradaki ibareyi **ğayr-ı bezm-i vişâl** olarak düzeltirsek, çeviriyi "Bayram, kavuşma meclisinin dışında şâd değil, (ama) kavuşma meclisinde asla melûl değildir (= mutludur)" şeklinde yapmamız mümkün olur.

12. LI. gazelin 9. beyti

Kâfir-i 'ışk éyledi Bayram'ı Şeddâdver

Her kişi körse bilür boynı-dağı zünnârıdın

okunmuş ve "Bayram'ı Şeddâd gibi aşk kâfiri yaptı, kim görse onu boynundaki zünnârından bilir" şeklinde de çevrilmiş.

İlk mısradaki **Şeddâdver** okunan kelimeyi **şedd-i derd. âh** şekillerinde düzeltirsek, beyit

Kâfir-i 'ışk éyledi Bayram-ı şedd-i derd. âh!

Her kişi körse bilür boynı-dağı zünnârıdın

şeklini alır. Beyti "Derdinin şiddeti Bayram'ı Aşk kâfiri eyledi. Ah! (= Yazık). Her kişi bunu görse, vücudundaki (beline bağladığı) zünnârından bilir" olarak çevirmemiz kolaylaşır.

13. LIX. numaralı rubainin ilk iki mısraı

Sen bargalı kem émesdür ey tâze nihâl

Köz dānem u hâırda ğam u cānda melāl

okunarak “Ey sevgili sen gideli beri **gözde t̄anem**, gönümde gam, canda da melâl eksik değildir” şeklinde çevrilmiş. İkinci mısraı **Közde nem ü h̄atırda gam u c̄anda melâl** şeklinde okursak, **köz / h̄atır / c̄an** kelimelerinin +da/+de lokatif eki aldığını görürüz. O zaman da çeviriyi “Ey tâze nihâl! Sen gittikten beri gözde nem (= göz yaşı), h̄atırda gam ve c̄anda sıkıntı eksik değildir” şeklinde anlayabiliriz.

Eksik veya yanlış kelime okunmasından kaynaklanan bazı vezin düşüklükleri var. Okuyuşları düzelttiğiniz zaman vezin yerine oturuyor.

14	VII/6a	şî'iridür	>	şî'iridür
15	XVII/1b	'ömrni	>	'ömrini
16	XX/3a	vaşldın	>	vaşldın
17	XXII/7a	'ömrler	>	'ömriler
18	XXIV/4b	şeker[în]	>	şekker-i
19	XXXIII/5b	bola c̄ah	>	bola kör c̄ah
20	XXXVIII/3a	revân	>	revân mén
21	XXXIX/3a	köñlüm[ni]	>	köñlüm ü
22	XXXIX/5a	tenim	>	yettim
23	XL/2a	kılıp	>	kılıp dép
24	XLVII/6a	qadı	>	qadıq
26	LXIV/c	'izzet-sén	>	'izzet sén-sin

Sonuç olarak Münevver Tekcan'ın hazırladığı *Bayram Han'ın Türkçe Divanı* adlı araştırmada Eski Türk Edebiyatı metin hazırlama esaslarına uyulmadığı tarafımdan somut örneklerle açıklanmıştır.

Adı geçen araştırmanın -en azından bundan sonraki yıllarda yapılabilecek muhtemel baskıları için- tarafımda belirtilen eksikliklerinin Eski Türk Edebiyatı metin hazırlama esasları da dikkate alınarak giderilmesi gerektiği kanaatindeyim.